

SHARQ MASH'ALI

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti
ilmiy-uslubiy, ma'rifiy jurnali

4
2024

Ilmiy-uslubiy,
ma'naviy-ma'rifiy jurnal.
Ta'sischi:
O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim fan va innovatsiyalar vazirligi
Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti
1992-yildan chiqa boshlagan
Jumal O'zbekiston Respublikasi
Toshkent shahar matbuot va axborot boshqarmasi
ro'yxatidan qayta o'tgan
(№ 02-0055 26-sentyabr 2014-yil)

Bosh muharrir:
G. RIXSIYEVA (prof., f.f.n.)

Tahrir hay'ati:
D. SAYFULLAYEV (prof., t.f.d.) (bosh muharrir o'rinbosari)
X. ALIMOVA (prof., f.f.d.) (mas'ul kotib)
A. MANNONOV (prof., f.f.d.)
Q. SODIQOV (prof., f.f.d.)
R. XODJAYEVA (prof., f.f.d.)
SH. SHOMUSAROV (prof., f.f.d.)
Q. OMONOV (prof., f.f.d.)
U. MUHIPOVA (prof., f.f.d.)
D. MUHIDDINOVA (f.f.d.)
X. HAMIDOV (f.f. bo'yicha PhD)
B. ABDUHALIMOV (prof., t.f.d.)
A. XODJAYEV (prof., t.f.d.)
M. IS'HOQOV (prof., t.f.d.)
X. FAYZIYEV (dos., t.f.n.)
D. XODJIMURATOVA (t.f. bo'yicha PhD)
SH. YOVQOCHEV (prof., s.f.d.)
N. ABDULLAYEV (dos., s.f.d.)
A. VAHOBOV (prof., i.f.d.)
R. ABDULLAYEV (prof., i.f.d.)
I. MAVLANOV (prof., i.f.d.)
R. BAHODIROV (prof., fal.f.d.)
E. IZZETOVA (prof., fal.f.d.)
A. SHONAZAROVA (AQSHning Kolumbiya univ. prof.)
G. GLIZON (AQSHning New Mexico univ. prof.)
ONO MASAKI (Yaponiyaning Tsukuba univ. prof.)
LI DJI IN (Koreya Respublikasining Xankuk chet tillar univ. prof.)
V. MESAMED (Isroilning Quddus univ. prof.)
A. GURER (Turkiyaning Anqara univ. prof.)
A. VOROBYEV (Rossiya Fanlar akademiyasi, Sharqshunoslik instituti katta ilmiy xodimi)
G. AVDA (Misr Arab Respublikasining Xelvon univ. prof.)
A. TOHIR (Misr Arab Respublikasining "Al-Hivar" siyosiy tadqiqotlar markazi direktori)
S. KURAYM (f.f. bo'yicha PhD)
H. BAYDEMIR (Turkiyaning Otaturk univ. prof.)

Nashrga tayyorlovchilar:
J. ISMOILOV, H. SULAYMONOVA
L. HAMDAMZODA,
G. HUSHNAZAROVA

Jumal O'zbekiston Respublikasi Oliy
Attestatsiya Komissiyasi tomonidan filologiya va
tarix yo'nalishi bo'yicha ilmiy maqolalar chop
etiladigan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Jumal original-maket asosida bosildi.
Sharq mash'ali, 2024 yil 4-son.
e-mail: nashriyot@tsuos.uz
web-site: www.tsuos.uz
Muallif fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farqlanishi
mumkin.

SHARQ MASH'ALI

ISSN 2010-9709

MUNDARIJA № 4, 2024-yil

Adabiyotshunoslik

Muhiddinova D. Zamonaviy arab va o'zbek
yozuvchilari asarlarida qur'oniy qissa va
rivoyatlarning badiiy talqini.....2
Turdiyeva O. Eronda hikoya janri taraqqiyotida
Muhammad Ali Jamolzodaning o'rni7
Ashurova M. Xitoy adabiyotida esse janrining
paydo bo'lishi va taraqqiyoti14
Yusupova D. Siyovush Kasroiylar she'riyatida
Simurg' qushi talqini22
Umarova N. "Quyonglar" qisqa romanida
lakonizm va badiiy til xususiyatlari.....28
Jo'rayeva X. Husayn Boyqaro – Husayniy
adabiy merosining O'zbekistonda o'rganilishi ...35

Tilshunoslik

Korayem S. Modern linguistic trends in language
education42
Азимджанова Д., Абсаломова Н. Выражение
гнева в персидском языке: лингвистический
и культурологический анализ 54
Abubakirov J. "Gunki monogatari" badiiy til
xususiyatlari va tipologiyasi.....64
Muxammadjonov A. "Arab tilida sinonimiya,
uning leksik-semantik rivojlanish sabablari:
klassik va zamonaviy yondashuvlar"71
Shukurov A. Arab tilidagi harbiy atamalarni
tasniflashning o'ziga xos xususiyatlari.....81

Tarix

Xodjimuratova D. Eron davlat boshqaruvi tizimida
diniy va dunyoviy institutlarning o'rni90
Taylaqov T. Falastinning demografik tarixi96

Tashqi siyosat

Xudayberdieva C. Изучение пожилых людей в
геронтологии и их типы 104
Kushanova Y. Markaziy Osiyo va Fransiya
munosabatlari tadqiqotchilar nigohida113
Sayfullayev N. Turkiya tashqi siyosati bo'yicha
asosiy mafkuraviy yondashuvlar.....121
Xayrullayeva I. Hindiston ta'lim sohasida xotin-
qizlar ishtiroki va ahamiyati (Uttar-pradesh shtati
misolida129
Qalandarov O'. Eronning 1979-yildagi
inqilobdan keyin Afg'oniston bilan savdo-
iqtisodiy aloqalarining rivojlanishi 144

2. Sachar Committee Report. (2006) Social, Economic and Educational Status of the Muslim Community of India, Prime Minister's high level Committee. Cabinet Secretariat Government of India. – New Delhi: 2006. P. 54.
3. Narula M. (2014) Educational Development of Muslim Minority: With Special Reference to Muslim Concentrated States of India // Journal of Education and Research. March 2014. Vol. 4. No. 1. P. 93–108.
4. Mukherjee S., Chakraborty D., Sikdar S. (2014) Three Decades of Human Development across Indian States: Inclusive Growth or Perpetual Disparity? National Institute of Public Finance and Policy, No. 2014–139. New Delhi, 2014. – P. 15.
5. Raj Mathur. (2024) Uttar-Pradesh state, India. The editors of encyclopedia Britannica. July 9, 2024. <https://www.britannica.com/place/Uttar-Pradesh>
6. Geetha Rani Prakasam. (2014) Growth and Financing of Elementary Education in Uttar-Pradesh: A Province in India. (2014) Education Policy Analysis Archives 12/25. Arizona State University. – P. 487.
7. Behrman J.R., Rosenzweig M.R. (2002) Does increasing women's schooling raise the schooling of next generation? // American Economic Review. 2002 92(1). – P. 323–334.
8. Dr. Anuj Kumar, Dr. Ambrish. (2015) Higher education: growth, challenges and opportunities. // International journal of arts. Humanities and management sciences. (Feb 2015). – P. 19–32
9. Constitution of India | Legislative Department | India <https://legislative.gov.in/constitution-of-india/>
10. Dr. Durgabai Deshmukh Award | Wikigender. <https://wikigender.oecdcode.org/index.html%3Fp=950.html>
11. स्वतंत्रता के बाद महिलाओं की शिक्षा पर भारत स. <https://testbook.com/question-answer/hn/who-chaired-the-first-committee-constituted-by-the--628b6fbc56af93ce35cde4c1>

ERONING 1979-YILDAGI INQILOBDAN KEYIN AFG'ONISTON BILAN SAVDO-IQTISODIY ALOQALARINING RIVOJLANISHI

O'LMAS QALANDAROV

Tayanch doktorant, TDSHU

Annotatsiya: Afg'oniston va Eron o'rtasidagi tarixiy va zamonaviy iqtisodiy hamkorlikning rivojlanishi tahlil qilinadi. Afg'onistonning 23 yillik urushdan keyin nisbiy siyosiy barqarorlikni tiklash jarayonida Erondan olingan yordam katta ahamiyatga ega bo'lgan. Maqola XX asrning 1970-yillaridan boshlab ikki mamlakat o'rtasidagi iqtisodiy munosabatlarning o'zgarishini, shuningdek, Eronning Afg'onistonga qarshi siyosiy va iqtisodiy yordam ko'rsatishini yoritadi. 2001-yilgi Afg'onistonni tiklashdagi Erondan ko'rsatilgan yordamning ayrim jihatlari ham ko'rsatilgan, xususan, Eron Afg'onistonning g'arbiy viloyatlarida qishloq xo'jaligi, energetika va infratuzilmani tiklashga katta mablag'lar ajratdi. Afg'onistonga yordamning asosiy qismi ikki tomonlama hamkorlik va xalqaro yordamni muvofiqlashtirish orqali amalga oshirildi.

Afg'oniston va Eron o'rtasidagi o'zaro iqtisodiy yordamni kengaytirish, shuningdek, tranzit savdo va savdo aloqalarini rivojlantirish yo'nalishlaridagi yutuqlar ham tilga olinadi. 2005- yilga kelib, ikki mamlakat o'rtasidagi savdo aylanmasi sezilarli darajada o'sdi va Afg'oniston Eronni eng muhim savdo sheriklaridan biri sifatida ko'ra boshladi. Eron, shuningdek, Afg'onistonga xalqaro yordamni muvofiqlashtirish orqali mintaqaviy integratsiyani rivojlantirishga qaratilgan tashabbuslarni qo'llab-quvvatladi.

Bu hamkorlikning ba'zi qarama-qarshiliklari ham mavjud. Helmand daryosi suvlarini taqsimlash, giyohvand

moddalar savdosi, afg'on qochqinlari muammosi va gaz tashish siyosatidagi farqlar bu ikki mamlakat o'rtasidagi iqtisodiy aloqalar uchun jiddiy to'siqlarni tashkil etmoqda. Giyohvand moddalar savdosi va qochqinlarni qaytarish masalalari hal qilinmagan bo'lib, bu, albatta, ikki mamlakatning iqtisodiy hamkorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Umuman olganda, Afg'oniston va Eron o'rtasidagi iqtisodiy hamkorlikda ko'plab ijobiy yutuqlar mavjud bo'lsa-da, barqaror rivojlanishni ta'minlash uchun ba'zi qiyinchiliklarni yengish zarurati ta'kidlanadi. Bu jarayon, albatta, ikki mamlakatning tarixiy, siyosiy va iqtisodiy aloqalariga asoslanib, mintaqaviy hamkorlikni yanada chuqurlashtirishga qaratilgan sa'y-harakatlarni talab etadi.

Kalit so'zlar: Eron, Afg'oniston, ittifoqchi, Eronparast, savdo, transit, hukumat.

Annotation: The development of historical and contemporary economic cooperation between Afghanistan and Iran is analyzed. In the process of restoring Afghanistan's relative political stability after 23 years of war, assistance received from Iran was of great importance. The text highlights the changes in economic relations between the two countries since the 1970s, as well as Iran's provision of political and economic assistance to Afghanistan. Some aspects of Iran's assistance in the 2001 reconstruction of Afghanistan are also indicated, notably that Iran has invested heavily in the reconstruction of agriculture, energy, and infrastructure in the western provinces of Afghanistan. The majority of assistance to Afghanistan was provided through bilateral cooperation and coordination of international aid.

The achievements in expanding mutual economic assistance between Afghanistan and Iran, as well as the development of transit trade and commercial relations are also mentioned. By 2005, trade turnover between the two countries had grown significantly, and Afghanistan began to view Iran as one of its most important trading partners. Iran also supported initiatives aimed at developing regional integration by coordinating international assistance to Afghanistan.

There are also some contradictions in this collaboration. Disputes over the distribution of Helmand River waters, drug trafficking, the Afghan refugee problem, and differences in gas transportation policies pose serious obstacles to economic relations between these two countries. The issues of drug trafficking and the return of refugees remain unresolved, which undoubtedly negatively affects the economic cooperation of the two countries.

Overall, while there are many positive achievements in economic cooperation between Afghanistan and Iran, it is emphasized that some challenges need to be overcome to ensure sustainable development. This process, of course, requires efforts aimed at further deepening regional cooperation based on the historical, political, and economic ties of the two countries.

Keywords: Iran, Afghanistan, ally, proiranian, trade, transit, government

Аннотация: Проанализировано развитие исторического и современного экономического сотрудничества между Афганистаном и Ираном. В процессе восстановления относительной политической стабильности Афганистана после 23-летней войны большое значение имела помощь, полученная от Ирана. Текст освещает изменение экономических отношений между двумя странами с 1970-х годов XX века, а также политическую и экономическую поддержку Ирана в отношении Афганистана. Также указаны некоторые аспекты помощи Ирана в восстановлении Афганистана в 2001 году, в частности, Иран выделил значительные средства на восстановление сельского хозяйства, энергетики и инфраструктуры в западных провинциях Афганистана. Основная часть помощи Афганистану осуществлялась через двустороннее сотрудничество и координацию международной помощи.

Также отмечаются успехи в расширении взаимной экономической помощи между Афганистаном и Ираном, а также в развитии транзитной торговли и торговых связей. К 2005 году товарооборот между двумя странами значительно вырос, и Афганистан стал рассматривать Иран как одного из важнейших торговых партнеров. Иран также поддержал инициативы, направленные на развитие региональной интеграции путем координации международной помощи Афганистану.

В этом сотрудничестве есть и некоторые противоречия. Разногласия по распределению воды реки Гильменд, торговле наркотиками, проблеме афганских беженцев и политике транспортировки газа создают серьезные препятствия для экономических отношений между этими двумя странами. Не решены вопросы торговли наркотиками и возвращения беженцев, что, безусловно, негативно

сказывается на экономическом сотрудничестве двух стран.

В целом, несмотря на многочисленные позитивные достижения в экономическом сотрудничестве между Афганистаном и Ираном, подчеркивается необходимость преодоления некоторых трудностей для обеспечения устойчивого развития. Этот процесс, безусловно, требует усилий, направленных на дальнейшее углубление регионального сотрудничества, основанного на исторических, политических и экономических связях двух стран.

Ключевые слова: Иран, Афганистан, союзник, Проиранский, торговля, транзит, государство

KIRISH. Afg'onistonda terrorizmga qarshi operatsiyalar va Tolibon rejimining ag'darilishi mamlakat tarixida yangi davrni boshlab berdi. 23 yil davomida urush girdobida bo'lgan Afg'oniston, nisbiy siyosiy barqarorlikka erishgach, iqtisodiyotni tiklashni ustuvor vazifa sifatida belgiladi. O'sha davrda ko'plab davlatlar bu ehtiyojlarni qondirish maqsadida Qobulga yordam ko'rsatishdi, ammo bu sa'y-harakatlar kutilgan natijalarni bermadi. Yordami nisbatan samarali bo'lgan oz sonli davlatlardan biri esa Eron edi. Xalqaro hamjamiyatning Afg'onistonga bo'lgan e'tibori asta-sekin susayib borar ekan, Qobul o'z kuchlariga, eng yaqin qo'shnilariga va xususan, Eronning yordamiga tayanishga majbur bo'ldi.

Hozirgi bosqichda ikki mamlakat o'rtasidagi iqtisodiy hamkorlikni tahlil qilishdan avval, ularning XX asrdagi iqtisodiy aloqalar tarixiga qisqacha nazar tashlaymiz. XX asrning birinchi yarmida Eron Afg'onistonning siyosiy va iqtisodiy hayotida muhim rol o'ynay olmadi, chunki zarur resurslar yetarli emas edi. Ammo XX asrning ikkinchi yarmiga kelib, Afg'oniston asosan yirik davlatlar, xususan SSSRning moliyaviy va moddiy yordamiga tayanib yashadi. 1973-yildan boshlab esa, Afg'oniston o'z tashqi siyosatini qo'shni Eron va Fors ko'rfazidagi arab davlatlariga qarata qayta yo'naltira boshladi hamda ulardan muqobil iqtisodiy homiy topishga intildi.

O'sha davrga kelib, Eron neft eksportidan kelib chiqqan ulkan moliyaviy resurslarga ega edi va AQShning faol qo'llab-quvvatloviga suyanar edi. Shu sababli, mintaqada SSSRning haqiqiy raqibi sifatida harakat qilish imkoniyatiga ega bo'ldi. Shunday sharoitda Eron va Afg'oniston o'rtasida iqtisodiy rivojlanish bo'yicha muzokaralar boshlandi. Ular Helmand daryosi suvlarini taqsimlash bo'yicha ko'p yillik tortishuvlarga yakun yasadi. Kelishuvga ko'ra, Afg'oniston o'z suv omborlaridan daryo tubiga har soniyada 26 kubometr suvni doimiy ravishda oqizish majburiyatini oldi.

1974-yil oktyabr oyida Eron Afg'onistonga 10 million dollar yordam ko'rsatishni va'da qildi, shuningdek, AQSh dollari hisobida qo'shimcha 2 milliard dollar ajratishni rejalashtirdi, bu mablag' bir qator iqtisodiy loyihalarni amalga oshirish uchun 10 yillik muddatga ajratiladigan edi. 1975-yilda esa Trans-Afg'oniston temir yo'li qurilishi uchun yana 1,1 milliard dollar ajratilishi haqida va'da berildi. Biroq, Shoh Muhammad Reza Pahlaviy bu va'dalarni bajarmadi, bu esa ikki tomon o'rtasidagi ishonchga putur yetkazdi¹.

Shoh davridagi Eron ham, 1979-yilgi Islom inqilobidan keyin hokimiyatni egallagan shia ruhoniylar ham 1978-yilgi aprel inqilobini qabul qilmadi. Eron Islom Respublikasi Afg'oniston hukumatiga qarshi mujohidlarni, xususan, shialarning "Vahdat-em Islomiy" partiyasini faol qo'llab-quvvatlashni boshladi.

Tolibon hokimiyatga kelganidan so'ng, ikki mamlakat o'rtasidagi iqtisodiy aloqalar sezilarli darajada yomonlashdi. Eron, Tolibon rejimi xavfsizlikka tahdid solgani sababli, ularga qarshi qat'iy siyosat olib bordi va Shimoliy Alyans deb nomlangan Birlashgan frontni qo'llab-quvvatlash orqali Afg'oniston siyosiy holatiga ta'sir o'tkazishga harakat qildi.

AQSh tomonidan Afg'onistonda o'tkazilgan terrorizmga qarshi operatsiya Tolibon rejimining qulashiga olib keldi, bu esa Eronda ijobiy qarshi olindi. Ammo Tehron AQSh va uning ittifoqchilarining Afg'onistonga aralashuvini ma'qullamadi, chunki bu Eronning tashqi siyosat tamoyillariga zid edi. Shu

¹ Коргун В.Г. История Афганистана. XX век. М., 2004., с. 397.

bois Eron ushbu operatsiyaning xalqaro xarakterini tan olib, BMT rolini alohida ta'kidladi. 2001-yil oktyabr oyida Eron-Afg'oniston munosabatlari rivojida yangi bosqich boshlandi va ularda iqtisodiy hamkorlik muhim rol o'ynashni boshladi. Tolibon rejimi ag'darilgandan so'ng, Eron birinchilardan bo'lib Afg'onistonning vayron qilingan iqtisodiyotini tiklashga yordam berish niyatini bildirdi. Tehron 2001-yil dekabr oyida Bonn konferensiyasini va "Afg'onistonda doimiy hukumat institutlari tiklanishidan oldin vaqtinchalik choralar to'g'risida bitim" imzolanishini faol targ'ib qildi va Hamid Karzay boshchiligidagi muvaqqat ma'muriyatni birinchilardan bo'lib tan oldi. 2002-yil fevral oyida Tokioda bo'lib o'tgan Afg'onistonning davlat va iqtisodiy tiklanishini ko'tarish bo'yicha xalqaro konferensiyada Eron Afg'onistonga 500 million dollar berishga tayyorligini e'lon qildi. Iqtisodiy tiklanish uchun tekis yordam.

Qobulda yangi hukumat o'rnatilganidan beri to'rt yil ichida Eron Afg'onistonni qayta tiklash uchun ko'p ish qildi. Eronning Afg'onistonga iqtisodiy yordamini ikki yo'nalishga bo'lish mumkin: ikki tomonlama hamkorlik va Eronning qo'shni mamlakatga xalqaro yordamni muvofiqlashtirish bo'yicha harakatlari. 2002-2004-yillarda Eron Afg'onistonga 381,9 million dollar taqdim etdi. Iqtisodiy tiklanish. 2005-2006-yillarda 100 mln. Afg'oniston iqtisodiyotining muhim tarmoqlari qishloq xo'jaligi, energetika, shuningdek, yo'llar va kommunikatsiyalar qurilishini qayta qurish va rivojlantirishga ustuvor ahamiyat berildi.

Qishloq xo'jaligi sohasidagi hamkorlik uchun asos ikki mamlakat qishloq xo'jaligi vazirliklari o'rtasida tuzilgan shartnoma bo'lib, Eron Afg'onistonning g'arbiy viloyatlarida sug'orish kanallari va suv ta'minoti tizimlarini tiklashda ko'maklashish, shuningdek, qishloq xo'jaligi texnikasi, urug'lar, o'g'itlar bilan ta'minlash majburiyatini olgan. Shartnoma mutaxassislarni tayyorlashni ham nazarda tutadi. Qisqa vaqt ichida juda muhim natijalarga erishildi: mamlakatning g'arbiy viloyatlarida, shuningdek Qobul va Qandahorda suv ta'minoti yo'lga qo'yildi; qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash markazlari qurilishi boshlandi, Hirot shahrida uzunligi 1200 km uzunlikdagi sug'orish kanali ochildi.

Eron allaqachon 13,6 million dollar sarflagan ikkinchi muhim soha energetika. Eron tomonidan moliyalashtiriladigan loyihalar ikkita elektr uzatish liniyasini qurishni o'z ichiga oldi: Teyebag-Hirot va Torbet-Jam-Herat. Birinchi elektr uzatish liniyasi 2003-yilda, ikkinchisi 2005-yilda ishga tushirildi, bu Afg'onistonning g'arbiy viloyatlarida energiya ta'minoti muammosini sezilarli darajada yengillashtirdi. 2003-yil aprel oyidan boshlab Erondan Afg'onistonga elektr energiyasi etkazib berish narxлари pasaytirildi.

Ikki tomonlama hamkorlikning eng muhim yo'nalishlaridan biri aloqa yo'llarini tiklashga ko'maklashish bo'ldi. Eron yordami bilan Hirot-Eslamqala va Hirot-Meimane yo'llari qurildi. Eng katta voqea 2005-yilda Eronning Xorasan viloyatini Afg'onistonning Hirot viloyati bilan bog'lagan 123 km uzunlikdagi Dogarun-Hirot avtomobil yo'lining ochilishi bo'ldi. Bungacha 2004-yilda Eron va Afg'oniston chegarasida Milak ko'prigi ochilgan bo'lib, bu Eron tomoniga 3 million dollarga tushdi. Ikki yildan so'ng Torbet-Xederiye-Sangan-Hirot temir yo'lini ishga tushirish mo'ljallangan. 2005-yil noyabr oyida Tehron va Qobul avtomobil transporti sohasida o'zaro anglashuv memorandumini imzoladilar, unga ko'ra Eron Afg'onistonga bu sohada qo'shimcha yordam ko'rsatish majburiyatini oldi.

Ikki mamlakat o'rtasidagi hamkorlikda muhim qadam bo'lgan Savdo-iqtisodiy hamkorlik bo'yicha hukumatlararo qo'mita tashkil etildi, unga Eron Islom Respublikasi iqtisodiyot va moliya vaziri hamda Afg'oniston moliya vaziri (2005-yil martidan Afg'oniston iqtisodiy aloqalar vaziri) rahbarlik qildilar. Joriy moliyaviy yilda (2005-yil mart – 2006-yil mart) Eron Afg'onistonga 50 million dollar berishga va'da berdi. Bepul moliyaviy yordam ko'rinishida.

2005-yil dekabr oyida Eron va Afg'oniston siyosiy va iqtisodiy sohalarida o'zaro anglashuv va hamkorlik to'g'risida memorandum imzoladilar. Ushbu hujjatda ikki tomonlama hamkorlik faoliyati

natijalari yakunlandi va kelgusi ishlar yo'nalishlari aniqlandi.

Eronning Afg'onistonga keng ko'lamli iqtisodiy yordamining maqsadlari nimadan iborat? Ustuvor yo'nalishlar qatorida ikki tomonlama savdoni rivojlantirish va tranzit savdoni rivojlantirish bor. Va bu yerda yutuqlar sezilarli darajada: Eron ma'lumotlariga ko'ra, ikki mamlakat o'rtasidagi savdo aylanmasi sezilarli darajada o'sdi va bugungi kunda taxminan 260 million dollarni tashkil etadi. Bugungi kunda Eron Afg'onistonning yetakchi savdo sheriklaridan biri bo'lib, Pokistonni sezilarli darajada siqib chiqardi. Shu bilan birga, Tehron turli sohalarda mintaqaviy integratsiyani o'rnatish va rivojlantirishdan manfaatdor. Eronning Savdo-iqtisodiy hamkorlik bo'yicha hukumatlararo qo'mitasidagi vakili Muhammad Mehdi Kamkarning bayonoti buni tasdiqlash mumkin: "Eron Afg'oniston bilan munosabatlarida faqat savdo va tovarlar eksporti bilan chegaralanib qolmaydi. Eron uchinchi mamlakatlar bozorlariga Eron-Afg'oniston qo'shma mahsulotlarini etkazib berish niyatida¹.

Eron yordamining asosiy qismi Afg'onistonning g'arbiy viloyatlariga yo'naltirildi. Buni faqat Eronparast Hirot gubernatori Ismoil Xonga alohida yordam berish yoki Karzay hukumati hukmronligi ostida mamlakatning markazlashtirilishiga yo'l qo'ymaslik istagi bilan izohlash kerak emas. Ismoil Xon gubernator lavozimidan chetlatilgandan keyin Afg'onistonga Eron yordami oqimida davom etmoqda. Eron yordamining qo'shni mamlakat g'arbiga yo'naltirilganligi Afg'oniston va Eron o'rtasidagi uzoq yillik tarixiy, madaniy va iqtisodiy aloqalar bilan izohlanadi: asosan fors tilida so'zlashuvchi tojiklar yashaydigan g'arbiy viloyatlarda Eron ta'siri an'anaviy ravishda hukmronlik qilgan.

Tehron ikki tomonlama hamkorlik orqali Afg'onistonga yordam ko'rsatishdan tashqari, Afg'oniston iqtisodiyotini tiklashga qaratilgan xalqaro yordamni muvofiqlashtirish uchun ham harakat qilmoqda. Shuni ta'kidlash kerakki, Eronning Afg'onistonga yordamining asosiy qismi Eron faol a'zosi bo'lgan Iqtisodiy hamkorlik tashkiloti (ECO) orqali yo'naltirilgan. 2002-yil oktyabr oyida Eronning Mashhad shahrida "Afg'onistonni tiklash va rivojlantirishda ishtirok etish" xalqaro ko'rgazmasi bo'lib o'tdi, unda yetti mamlakatdan 400 kompaniya ishtirok etdi.

Eron mintaqada tranzit savdo-sotiqni yo'lga qo'yish uchun ham ko'p ish qildi. Masalan, 2003-yil may oyida Eron poytaxtida bo'lib o'tgan uch tomonlama Eron-Afg'oniston-Hindiston muzokaralari paytida ushbu mamlakatlar hududi orqali tranzitni osonlashtirish maqsadida savdoni sezilarli darajada kengaytirgan va bojxona bojlarini kamaytirgan ikkita memorandum imzolandi. 2003-yil iyun oyida Tehronda bo'lib o'tgan Eron, Afg'oniston, Tojikiston va O'zbekiston rahbarlari sammitida tranzit va savdoni rivojlantirish bo'yicha ikki tomonlama bitim imzolandi, ular O'zbekiston va Afg'oniston o'rtasida, shuningdek, Tojikiston va Afg'oniston o'rtasida Fors ko'rfaziga (Eron portlari orqali) chiqish istiqbolli asosiy aloqa ochilishi nazarda tutilgan.

Shunday bo'lsa-da, Eron va Afg'oniston o'rtasidagi iqtisodiy hamkorlik muvaffaqiyatli va jadal rivojlanayotganiga qaramay, bu jarayon yo'lida bir qator to'siqlar mavjud, jumladan: Helmand daryosi suvlarini taqsimlash masalasi, giyohvand moddalarning transchegaraviy savdosi muammosi, Erondagi afg'on qochqinlari muammosi, shuningdek, gaz tashish siyosati sohasidagi manfaatlarning farqi.

Helmand daryosi suvlarining taqsimlanishi ikki tomonlama munosabatlar uchun uzoq vaqtdan beri davom etayotgan muammo bo'lib kelgan. Yuqorida aytib o'tilganidek, Daud davrida bu masala hal qilindi, ammo 1999-yilda Tolibon Helmandga suv kirishini uzib qo'yib, kelishuvni bir tomonlama ravishda buzdi. Natijada Eronning Afg'oniston bilan chegaradosh Baluchiston va Sistan viloyatlari katta iqtisodiy zarar ko'rdi. 2002-yil avgust oyida suv omborining toshqin eshiklari ochildi, ammo keyin yana afg'on tomoni tomonidan (ehtimol AQSh bosimi ostida) bir necha bor to'sib qo'yildi. Shunday qilib, Helmand daryosi muammosi qolmoqda va hal qilinishi kerak.

¹ Мазди Санон. Чойгохи Ирон дар Осиёи Маркази. Техрон «Алхудо», 1376 (1997)-СЛ 17

Eron va Afg'oniston o'rtasidagi 900 km uzunlikdagi chegaraning giyohvand moddalar oqimi ikki tomonlama munosabatlarga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda. Tolibon hukumatidan keyin, 2002-yilda Afg'oniston 3,400 tonna giyohvand moddalarni jahon bozoriga yetkazib berib, dunyoning eng yirik giyohvand moddalar ishlab chiqaruvchisi sifatida qayta tiklandi. 2005-yilda bu ko'rsatkich 4,100 tonnaga yetdi. Afg'oniston Prezidenti Hamid Karzayning 2002-yil yanvaridagi farmoniga qaramay, giyohvand moddalar ishlab chiqarish va savdosi nazorat qilinmadi. Birlashgan Millatlar Tashkilotining (BMT) Narkotiklar va jinoyatchilik bo'yicha boshqarmasining (UNODC) hisobotiga ko'ra, 2004-yilda Afg'oniston dunyodagi barcha geroinning 87 foizini ishlab chiqargan. Afyun maydonlarida biroz kamayish bo'lsa-da, xom afyun ishlab chiqarish davom etdi.

Afg'onistonda mahalliy giyohvand moddalar mafiyasidan tashqari, transmilliy mafiyalar ham faoliyat yuritmoqda, bu vaziyatni yanada murakkablashtiradi. Giyohvand moddalar ishlab chiqarish va sotish, shuningdek, jangarilarni moliyalashtirishning asosiy manbai hisoblanadi.

Afg'oniston hukumati giyohvand moddalarga qarshi kurashni kuchaytirish uchun turli hududlarda nazorat idoralari tashkil etmoqda, giyohvand ekinlarini yo'q qilish operatsiyalari o'tkazilmoqda va Eron bilan birgalikda giyohvand moddalar ekinlarini an'anaviy ekinlarga almashtirish dasturi amalga oshirilmoqda. Eron ham bu sohada bir qator chora-tadbirlarni ko'rmoqda. Eron o'z chegarasida musodara qilingan afyun miqdori bo'yicha Afg'oniston bilan chegaradosh davlatlar orasida birinchi o'rinda turadi. 2004-yilda 300 tonna giyohvand moddalar musodara qilingan va Eron-Afg'oniston chegarasi bo'ylab to'siq tuzilmalari qurilmoqda¹.

Afg'on qochqinlarini Eronga qaytarish ham muhim masalalardan biridir. Afg'onlarning Eronga immigratsiyasi 1978-yilda boshlangan bo'lsa-da, Tolibon rejimi hukmronligida 2000-yilda 240,000 dan ortiq qochqin Eronga kelgan. 2001-yilda Tolibon rejimi qulagandan so'ng, Eron afg'on qochqinlarini o'z hududidan vatanga qaytarishni boshladi. 2002-2003-yillarda Eron, Afg'oniston va BMTning Qochqinlar ishlari bo'yicha Oliy komissari idorasi o'rtasida afg'on qochqinlarini Erondan qaytarish tartibini belgilovchi uch tomonlama kelishuvlar imzolandi. Shu kunga qadar 1,3 millionga yaqin afg'on qochqini Erondan o'z ixtiyori bilan Afg'onistonga qaytgan. Biroq, Eronda hali ham 950 mingga yaqin rasmiy ro'yxatdan o'tgan afg'on qochqinlari mavjud.

Eron-Afg'oniston iqtisodiy hamkorligidagi qarama-qarshiliklardan biri ularning mintaqada gaz tashish siyosatiga turli yondashuvlaridir. Afg'oniston Turkmaniston – Afg'oniston - Pokiston (TAG) gaz quvuri qurilishida manfaatdor, bu quvurga yiliga 300 million dollar daromad olish imkonini beradi. Ushbu loyiha Afg'onistonda yangi ish o'rinlarini yaratish va gaz quvuri atrofida infratuzilma qurilishini jadallashtirishga yordam beradi. AQSh bu masalada Afg'oniston hukumatiga ta'sir o'tkazadi. 2002-yilda Turkmaniston, Pokiston va Afg'oniston prezidentlari gaz quvuri qurish bo'yicha hukumatlararo kelishuvni imzoladilar. Loyihaga Hindistonni ham jalb qilish rejalashtirilgan edi, lekin Hindiston hali rozilik bermadi.

TAG loyihasi bir qator muammolarga duch kelmoqda, jumladan, xalqaro konsorsiumning shakllanmasligi, moliyaviy qiyinchiliklar va Afg'onistondagi beqaror siyosiy vaziyat. Eronning pozitsiyasi ham bu loyihani sekinlashtirishda muhim rol o'ynaydi. Tehron, ayniqsa, o'zining muqobil Eron-Pokiston-Hindiston gaz quvuri loyihagini ilgari surmoqda².

Eron va Afg'oniston o'rtasidagi iqtisodiy hamkorlikda loyihaning ishtirokchilari uchun iqtisodiy jihatdan foydali bo'lgan bir qancha imkoniyatlar mavjud. Eron tabiiy gazining yangi bozorlarini topishi mumkin, chunki uning gaz zaxiralari Rossiyadan keyin dunyoda ikkinchi o'rinda turadi. Hindiston,

¹ Сборник «Афганистан и сопредельные страны». М., 2003, с. 19.

² Арунова М.Р. Иран и афганская проблема (2000-2004) - в сб. «Афганистан в начале XXI века». М., 2004

Janubiy Osiyodagi eng yirik uglevodorod importchisi, gaz ehtiyojlarini qondira oladi va transportda 300 million dollar tejaydi. Pokiston esa Eron gazidan tashqari tranzit to'lovlarini ham olish imkoniyatiga ega bo'ladi, bu esa taxminan 580 million dollardan 700 million dollargacha bo'ladi.

Loyihaning asosiy to'siqlaridan biri Hindiston-Pokiston munosabatlarining keskinligi edi. Eng qiyin paytlarda Hindiston va Eron Pokistonning hududiy suvlarini chetlab o'tib, gaz quvuri qurish rejalarini ishlab chiqishdi, ammo bu variant iqtisodiy jihatdan foydasiz va qimmatga tushdi. Hozirgi vaqtda Hindiston va Pokiston o'rtasidagi munosabatlarning isishi Eron-Pokiston-Hindiston gaz quvuri qurilishi yo'lidagi to'siqlarni yengishga yordam berdi. 2005-yil iyul oyida Dehlida Hindiston-Pokiston qo'shma ishchi guruhining birinchi yig'ilishida gaz quvuri qurilishini boshlash to'g'risida kelishuvga erishildi. Bu loyiha xavfsizlik masalalari bo'yicha Afg'onistondagi kabi jiddiy xavf tug'dirmaydi¹.

Biroq, bu keng ko'lamli loyihani amalga oshirishda hali ham muammolar mavjud. Qo'shma Shtatlar ushbu loyihaning amalga oshirilishiga qarshi bo'lishi mumkin, chunki Vashington Pokistonga bosim o'tkazib, iqtisodiy embargo joriy etish bilan tahdid qilmoqda. Bundan tashqari, Turkmaniston-Afg'oniston-Pokiston gaz quvuri loyihasi ham turli to'siqlarga duch kelmoqda.

Xulosa qilib aytish joizki, Eron va Afg'oniston o'rtasidagi tarixiy, madaniy va iqtisodiy aloqalar ikki mamlakatning savdo-iqtisodiy hamkorlikni rivojlantirishda qiziqishini ko'rsatadi. Eron, Afg'oniston iqtisodiyotini tiklashda muhim rol o'ynadi, shu jumladan qishloq xo'jaligi, energetika, yo'l qurilishida bir qator loyihalarni amalga oshirdi. Agar Vashingtonning Afg'oniston hukumatiga bo'lgan qarshi siyosati bo'lmaganida, Eron va Afg'oniston o'rtasidagi munosabatlar yanada yaqinroq va samaraliroq bo'lishi mumkin edi. Hozirgi kunda, ijobiy niyat bilan, ikki mamlakat o'rtasidagi muammolarni hal qilish mumkin bo'lib, munosabatlar rivojlanmoqda.

XULOSA. Eron va Afg'oniston o'rtasidagi iqtisodiy hamkorlik tarixiy va zamonaviy sharoitlarda doimiy o'zgarishlarni kuzatgan. XX asrning birinchi yarmida Eronning iqtisodiy resurslari yetarli bo'lmagan, ammo 1970-yillarga kelib, Eron neft eksporti orqali katta moliyaviy qudratga ega bo'ldi. Bu Eronning Afg'oniston bilan iqtisodiy aloqalarini rivojlantirish imkoniyatlarini yaratdi, shuningdek, ikkinchi jahon urushi va sovuq urush davrlarida, ikki mamlakat o'rtasidagi aloqalar mutlaq siyosiy va iqtisodiy manfaatlar nuqtai nazaridan shakllandi.

Tolibon rejimi davrida, ikki mamlakat o'rtasidagi iqtisodiy aloqalar yomonlashdi, ammo 2001-yilda Tolibonning qulashidan so'ng, Eron Afg'onistonni tiklashda faol ishtirok etdi. Eron tomonidan taqdim etilgan yordam asosan Afg'onistonning g'arbiy viloyatlariga yo'naltirildi va ikkala mamlakat o'rtasidagi savdo, energetika, qishloq xo'jaligi va infratuzilma sohalarida yirik loyihalar amalga oshirildi.

Biroq, bu hamkorlik ba'zi to'siqlarga duch keldi. Helmand daryosi suvlarini taqsimlash, giyohvand moddalar savdosi, afg'on qochqinlari muammosi va gaz tashish siyosatidagi farqlar ikki mamlakat o'rtasida qiyinchiliklar yaratdi. Shu bilan birga, Eron va Afg'oniston o'rtasidagi iqtisodiy aloqalar mintaqaviy integratsiya va savdo yo'llarining rivojlanishi uchun yangi imkoniyatlar yaratdi.

Shunday qilib, Eron-Afg'oniston iqtisodiy hamkorligi, o'zaro manfaatlar asosida jadal rivojlanib borayotgan, ammo ba'zi muammolarni hal qilishni talab qilayotgan bir jarayondir. Eronning Afg'onistonga taqdim etgan ko'maklari, iqtisodiy tiklanishning asosiy omili sifatida, mamlakatlar o'rtasida yanada mustahkam iqtisodiy aloqalarni yaratishga yo'l ochdi.

Eron va Afg'oniston o'rtasidagi iqtisodiy hamkorlikni yanada rivojlantirish uchun quyidagi tavsiyalarni berish mumkin:

¹ Объем экспорта Ирана в Афганистан и Пакистан превысил 5 млрд дол. 22.07.2019. URL: <https://eadaaily.com/ru/news/2019/07/22/obem-eksporta-irana-v-afganistan-i-pakistan-prevysil-5-mlrd>.

Suv resurslarini boshqarish bo'yicha hamkorlikni kuchaytirish. Helmand daryosi kabi suv resurslarini taqsimlash masalasida, ikki mamlakat o'rtasida muvofiqlashtirilgan siyosat va shaffof tizimlarni ishlab chiqish zarur. Bu, har ikki mamlakatning qishloq xo'jalik ehtiyojlarini qondirish va ekologik muammolarni kamaytirish uchun muhimdir.

Giyohvand moddalar savdosi bilan kurashish. Afg'onistonning giyohvand moddalar ishlab chiqarishidagi roli va Eronning o'tkazuvchanlik nuqtai nazaridan, ikki davlat birgalikda yirik reabilitatsiya va profilaktik dasturlarni amalga oshirishi lozim. Shu bilan birga, mintaqaviy xavfsizlikni ta'minlash uchun qo'shma kuchlar bilan kurashish zarur.

Transport va savdo yo'llarini yaxshilash. Afg'oniston va Eron o'rtasidagi savdo va logistika yo'llarini yaxshilash, asosan infratuzilma loyihalarini amalga oshirish orqali, mintaqaviy savdo oqimlarini kengaytirish zarur. Eronning transport tizimi yordamida Afg'onistonning savdo imkoniyatlarini oshirish mumkin.

Energetika sohasida o'zaro hamkorlikni kuchaytirish. Afg'onistonning energiya ehtiyojlarini qondirish uchun, Eronning energiya resurslari va texnologiyalaridan foydalanishni davom ettirish kerak. Elektr energiyasi, tabiiy gaz va boshqa energetika resurslari bo'yicha qo'shma loyihalarni amalga oshirish bu borada muhim qadam bo'lishi mumkin.

Tashqi siyosatda muvofiqlikni saqlash. Eron va Afg'oniston o'rtasida tashqi siyosatni uyg'unlashtirish va o'zaro qarama-qarshiliklarni bartaraf etish uchun doimiy diplomatik aloqalarni o'rnatish lozim. Eronning Afg'oniston bo'yicha pozitsiyasi mintaqaviy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan bo'lishi kerak.

Ijtimoiy va madaniy aloqalarni mustahkamlash. Afg'oniston va Eron o'rtasidagi madaniy aloqalarni rivojlantirish, o'zaro xalqlar o'rtasida anglashuvni kuchaytiradi. Turizm va ta'lim sohalarida qo'shma loyihalar orqali ijtimoiy aloqalarni mustahkamlash mumkin.

Moliyaviy yordam va investitsiya jalb qilish. Afg'onistonda iqtisodiy tiklanish jarayonlarini tezlashtirish uchun Eron tomonidan ko'proq moliyaviy yordam va investitsiyalarni jalb qilish kerak. Mamlakatdagi infratuzilma, sanoat va qishloq xo'jaligi sohalarida qo'shma investitsion loyihalar ishlab chiqilishi lozim.

Bu tavsiyalar, Eron va Afg'oniston o'rtasidagi iqtisodiy hamkorlikni yanada mustahkamlash va barqaror rivojlanish yo'lida samarali bo'lishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Коргун В.Г. История Афганистана. XX век. М., 2004., с. 397.
2. Мазди Санои. Чойгохи Ирон дар Осиёи Маркази. Техрон «Алхудо», 1376 (1997)-СЛ 17
3. Сборник «Афганистан и сопредельные страны». М., 2003, с. 19.
4. Арунова М.Р. Иран и афганская проблема (2000-2004) - в сб. «Афганистан в начале XXI века». М., 2004
5. Объем экспорта Ирана в Афганистан и Пакистан превысил 5 млрд дол. 22.07.2019. URL: <https://eadaaily.com/ru/news/2019/07/22/obem-eksporta-irana-v-afganistan-i-pakistan-prevysil-5-mlrd>.

